

УДК 378.091.2:[373.3.015.31:502]

Мелаш В.Д., Варениченко А.Б., Безталанна К.С.

МЕТОДИЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті досліджується важливість підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної компетентності в умовах реформування української школи. Аналізуються погляди на визначення понять "компетентність" та "екологічна компетентність". Автори надають визначення поняття екологічної компетентності школяра та шляхи її формування в умовах професійної підготовки педагога: організація науково-дослідної роботи майбутніх педагогів у рамках роботи студентської наукової лабораторії "Екологічна освіта для сталого розвитку".

Ключові слова: нова українська школа, компетентність, екологічна компетентність, методична підготовка майбутнього вчителя початкової школи, студентська наукова лабораторія "Екологічна освіта для сталого розвитку".

Вимоги до обов'язкових результатів навчання, в умовах нової української школи, розроблено на основі компетентнісного підходу до навчання, в основу якого покладено ключові компетентності, визначені Законом України "Про освіту" з урахуванням Рекомендацій Європейського Парламенту та Ради ЄС для освіти впродовж життя [4].

До них належать: вільне володіння державною мовою, здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності в галузі природничих наук, техніки й технологій; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність; інноваційність [1].

Важливість виокремлення екологічної компетентності обумовлюється постійним безпосереднім (людина – природа) чи опосередкованим (людина – природний ресурс) впливом на довкілля. Задоволення всіх потреб людини безпосередньо пов'язане з можливостями природи та її ресурсів задовольнити ці потреби. Тому вміння зменшити (мінімізувати) власний вплив на довкілля є нагальною потребою часу.

Виникає проблема у якісній підготовці учителя початкової школи до формування екологічної компетентності молодших школярів. Вчитель нової української початкової школи повинен мати здатність ефективно діяти, розв'язуючи стандартні та проблемні методичні задачі під час формування компетентностей, визначених Державним стандартом початкової загальної освіти.

Державний стандарт початкової загальної освіти визначає екологічну компетентність здобувача початкової освіти як усвідомлення основ екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання природних ресурсів, розуміння важливості збереження природи для сталого розвитку суспільства [4].

Наблизити освіту до вимог життя для повноцінної життєтворчої самореалізації учнів, їхньої активної адаптації до суспільних змін, підготовки до екологічно-виваженої діяльності та споживання – це завдання сучасної української школи.

На думку багатьох дослідників (С. Алексєєв, О. Ареф'єва, Ф. Гайнуллова, С. Глазачев, І. Петрухіна, Л. Пістунова, Ю. Шаронова, Є. Шульпин та ін.) екологічна компетентність може служити системоутворюючим елементом освіти, який дозволить повною мірою використати екологічні, педагогічні та психологічні принципи і закономірності формування екологічної свідомості і становлення екологічної культури, що відповідають цілям сталого розвитку суспільства. Поширення поняття компетентності у сфері педагогіки пов'язано з прагненням наблизити навчання й виховання до реального життя, комплексно оцінюючи освітні результати.

Теоретичним аспектам компетентнісного підходу присвятили свої дослідження багато науковців і практиків: І. Бабин, В. Байденко, Н. Бібік, Б. Блум, І. Галяміна, Ж. Делор, О. Дубасенюк, І. Зимня, І. Зязюн, Є. Клімов, А. Хуторський та ін.

Основні підходи до формування екологічної компетентності відображено у дослідженнях Н. Пустовіт, О. Колонькової, В. Маршицької, Л. Титаренко, С. Шмалей. Проблема підготовки майбутнього вчителя до формування екологічної компетентності молодших школярів розробляється у працях вітчизняних учених: В. Борейко, В. Крисаченко, Л. Лук'янової, М. Дробноход, Н. Лисенко,

С. Совгіра, Р. Науменко, І. Павленко, О. Дорошко, О. Листопад, О. Плахотник, Г. Пустовіт, Г. Тарасенко, М. Швед, В. Мелаш [3; 5; 6; 7].

Проте деякі твердження потребують уточнення і розгорнутого розгляду. Тому метою даної статті є розкриття необхідності методичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної компетентності в умовах нової української школи.

На сучасному етапі розвитку досліджень в області освіти дослідниками наголошується на складний багатокомпонентний зміст компетентності, куди входять, як мінімум, когнітивна і практично-діяльнісна складова, які є методологічними інструментаріями до визначення цілей і результатів сучасної освіти. Найбільш продуктивною є структура компетентності, запропонована І. Зимньою, що включає п'ять компонентів:

- 1) готовність до прояву компетентності;
- 2) володіння знанням змісту компетентності;
- 3) досвід прояву компетентності в різноманітних стандартних та нестандартних ситуаціях;
- 4) відношення до змісту компетентності і об'єкту її застосування;
- 5) емоційно-вольова регуляція процесу і результату прояву компетентності [2, с. 28].

Що до визначення екологічної компетентності, то Н. Пустовіт наголошує – це здатність особистості до ситуативної діяльності в побуті та природному оточенні, за якої набуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в умінні приймати рішення, виконувати відповідні дії, нести відповідальність за прийняті рішення, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля [6, с. 23].

Л. Лук'янова визначає екологічну компетентність, як здатність особи застосовувати екологічні знання та досвід у професійних і життєвих ситуаціях, керуючись пріоритетністю екологічних цінностей та непрагматичною мотивацією взаємодії з довкіллям на підставі усвідомлення особистої причетності до екологічних проблем і відповідальності за екологічні наслідки власної професійної та побутової діяльності [3, с. 206].

Беручи до уваги різноманітні підходи до розуміння поняття залежно від необхідності акцентувати певні сторони процесу формування екологічної компетентності школярів, під екологічною компетентністю ми розуміємо:

- здатність особистості приймати рішення і діяти так, щоб наносити довкіллю якомога меншої шкоди;
- прояв екологічної культури особистості у тій частині довкілля, у якій кожна конкретна людина здійснює власну діяльність і тому може реально впливати на її стан;
- характеристику, що дає змогу сучасній особистості відповідально вирішувати життєві ситуації, підпорядковуючи задоволення своїх потреб принципам сталого розвитку;
- здатність особистості до ситуативної діяльності у побуті і природному оточенні, коли здобуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в уміння приймати рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля;
- здатність застосовувати екологічні знання й досвід у професійних і життєвих ситуаціях, керуючись пріоритетністю екологічних цінностей і непрагматичною мотивацією взаємодії з довкіллям на основі усвідомлення особистої причетності до екологічних проблем відповідальності за екологічні наслідки власної професійної і побутової діяльності;
- показник сформованості екологічної культури особистості.

Екологічна компетентність має непростий механізм формування, що починається із оволодіння особистістю певною екологічною інформацією. Важливими для формування компетентності є відомості, що стосуються побутової сфери діяльності кожної людини, її повсякденного впливу на довкілля незалежно від її професії. Зміст процесу формування екологічної компетентності забезпечує насамперед здобуття учнями відповідних знань, які становлять підґрунтя вироблення ставлень, практичних умінь і навичок поведінки і діяльності щодо довкілля, які дають змогу особистості вільно і творчо брати реальну участь у вирішенні екологічних проблем.

Знання становлять світоглядне підґрунтя формування екологічної компетентності, у контексті якого не лише безпосередньо природоохоронна, а й опосередкована повсякденно-побутова практична діяльність, спрямована на ощадливе використання природних ресурсів, набуває ціннісного екологічного сенсу.

Як результат навчання і виховання, формування екологічної компетентності підпорядковується принципам, які ґрунтуються на: зв'язку змісту й методів навчання з національною культурою і традиціями; виховуючому характері навчання, науковості, систематичності, наступності, свідомості й активності учнів, наочності, доступності, індивідуалізації процесу навчання, вивчення інтересів, здібностей, нахилів кожного учня.

Враховуючи вищезгадане ми визначили, що педагогічна діяльність з формування екологічної компетентності учнів нової школи має спрямовуватись на:

- зростання поінформованості школярів, насамперед, щодо виникнення і подолання побутових екологічних проблем, акцентування і актуалізацію проблематики краєзнавчого характеру;

– формування ставлення до природи як універсальної цінності, зростання значимості екологічних цінностей;

– формування вміння свідомого прийняття рішень екологічного характеру в ситуаціях, пов'язаних з вибором моделі поведінки у природі й сфері особистого і родинного споживання.

Важливою умовою успішного формування екологічної компетентності учнів виступає методична підготовка майбутніх вчителів. Методична підготовка повинна ґрунтуватися на теоретичній і практичній готовності моделювати та організовувати процес навчання в початковій школі; спроможності учителя обирати необхідні засоби, форми і методи організації діяльності учнів у процесі навчання, здатності упроваджувати сучасні навчальні технології, інноваційні підходи, передовий педагогічний досвід з формування екологічної компетентності молодших школярів в умовах реформування школи. З цією метою і була створена студентська наукова лабораторія "Екологічна освіта для сталого розвитку" в Мелітопольському педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького [5, с. 7]. Очолила лабораторію, канд. пед. наук., доцент кафедри початкової освіти Мелаш В.Д.

За 2010-2018 рр. роботи студентської наукової лабораторії молоді вчені розробили і опанували технології:

– виховні заходи для дошкільнят: екологічна казка "Землю треба захищати, бо вона нам рідна мати";

– виховні заходи для молодших школярів: "Толерантне відношення до природи"; "Права тварин"; "Чи зможу я вирішити проблеми рідного міста"; "Безпритульні тварини"; "Гармонія людини і природи. Екологічна казка за участю Маші і Ведмеда"; "Відзначаємо Всесвітній день тварин";

– виховні заходи для студентської молоді, майбутніх педагогів: "За здоровий спосіб життя", "Ми у відповіді за тих кого приручили", "Давайте разом охороняти природу рідного краю", "Збережемо Землю для майбутнього"; "Готуємо екоблюда під гаслом: "Думай глобально, дій локально"; "Від екології душі до чистого довкілля"; "Зелений спосіб життя. Думай по-зеленому"; "Екологія душі. Приєднуємося до Міжнародної екологічної акції "Година Землі"; Відзначаємо Міжнародну екологічну акцію Година Землі на тему: "Захистимо навколишнє середовище разом".

Для розширення екологічного мислення та спроможності майбутніх вчителів формувати екологічну компетентність школярів проводяться екологічні екскурсії. Так куратори лабораторії організували та провели екскурсію в Старо-Бердянське лісництво на тему "Екологічні проблеми Алтагирського лісу і Молочного лиману", та на територію Азово-Сивашського Національного Природного Парку" (о. Бірючий) на тему "Вивчаємо заповідні території рідного краю".

Для соціалізації особистості майбутніх педагогів і формування їх методичної компетентності системно проводяться соціальні акції. Майбутні вчителі провели декілька акцій різних рівнів: міжнародна акція "Година Землі" (2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 рр.); всеукраїнська акція "Разом за чисте місто"; загальноміські акції "Відкрий своє серце безпритульній тварині"; "Тварини рівноправні мешканці Планети"; "Дотягнись до гілочки".

Майбутні педагоги щорічно під керівництвом своїх керівників організують та проводять Тиждень екологічної освіти "Живи у гармонії з природою" науково-просвітницький семінар "Екологічні знання як основа життєвих компетентностей", науково-методичний семінар "Екологічна освіта для сталого розвитку".

Наукові дослідження лабораторії використовуються і для поліпшення якості життя мешканців нашого міста. Молоді науковці розробляють соціально-екологічні проекти, та технології організації природно-релаксаційної стежини на агробіологічному комплексі Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Молоді науковці проводять апробацію своїх педагогічних досліджень на конференціях різних рівнів: регіональних, всеукраїнських, міжнародних.

Наукові дослідження студентів були представлені і на Всеукраїнських конкурсах та олімпіадах, де вони займали призові місця.

За час існування лабораторії опубліковано близько 500 наукових праць та методичних посібників, оформлено 15 авторських прав в Державній службі інтелектуальної власності України. Основні результати студентських досліджень були опубліковані у 6-х навчально-методичних посібниках під серією "Екологічна освіта для сталого розвитку".

Таким чином сучасні вимоги до освіти, потребують якісної методичної підготовки майбутнього вчителя здатного формувати екологічну компетентність, яка пов'язана із набуттям знань про навколишнє середовище (соціальне і природне у їх зв'язку і взаємозалежності) та практичного досвіду використання знань для вирішення екологічних проблем на локальному та регіональному рівні; прогнозуванням відповідної поведінки й діяльності і побуті; формуванням потреби у спілкуванні з природою та бажанням брати особисту участь в її відновленні та збереженні.

Сучасний вчитель початкової школи, в умовах реформування української освіти, повинен забезпечувати реалізацію особистісно-розвивальної функції у технологіях навчання, створювати мотивації для ціннісної орієнтації у навчанні для всебічного розвитку дитини, її талантів, здібностей,

компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб.

Подальші наукові пошуки з цієї теми можуть стосуватись аналізу і обґрунтуванню критеріїв та показників готовності майбутніх учителів початкової школи до формування екологічної компетентності.

Використані джерела

1. Державний стандарт початкової освіти (Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87). – URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-rochatkovoї-osviti> (Дата звернення 15.03.2018 р.)
2. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Москва, 2004. 42 с.
3. Лук'янова Л.Б. Екологічна освіта у професійно-технічних навчальних закладах: теоретичний і практичний аспекти: Монографія. Київ, 2006. 252 с.
4. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) "Про основні компетенції для навчання протягом усього життя" (від 18 грудня 2006 р.). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_975 (Дата звернення: 15.03.2018)
5. Мелаш В.Д., Молодиченко В.В., Гнатів О.В., Вахняк Н.В., Сасенко Ю.Ю., Варениченко А.Б. Підготовка майбутніх педагогів до реалізації екологічної освіти для сталого розвитку: навч.-метод. посіб. [за заг. ред. проф. В.В. Молодиченко]. Мелітополь, 2017. 250 с. (Серія: "Екологічна освіта для сталого розвитку")
6. Пустовіт Н.А., Пруцакова О.Л., Руденко Л.Д., Колонькова О.О. Формування екологічної компетентності школярів: наук.-метод. Посібник. Київ. "Педагогічна думка". 2008. 64 с.
7. Совгіра С. Динаміка психолого-педагогічних умов формування екологічного світогляду молоді: наук.-метод. посіб. Вінниця, 2008. 192 с.

Melash V., Varenychenko A., Bestalana K.

METHODICAL TRAINING OF FUTURE TEACHER OF ELEMENTARY SCHOOL TO FORMATION OF ENVIRONMENTAL COMPETENCE IN THE CONDITIONS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

The article examines the importance of preparing the future teacher of elementary school to formation of environmental competence in the conditions of reforming the Ukrainian school. The views on defining the concepts of competence and ecological competence are analyzed. The authors define the concept of the ecological competence of the student and the ways of its formation in the conditions of professional training of the teacher: organization of research work of future teachers within the framework of the work of the student scientific laboratory "Ecological education for sustainable development". An important condition for the successful formation of environmental competence of students is the methodical preparation of future teachers. Methodological training should be based on theoretical and practical readiness to model and organize the learning process in elementary school; the ability of the teacher to choose the necessary means, forms and methods of organizing the activity of students in the process of learning, the ability to implement modern educational technologies, innovative approaches, advanced pedagogical experience in forming the ecological competence of junior schoolchildren in the context of school reform. For this purpose, a student scientific laboratory "Ecological education for sustainable development" was established. young scientists have developed and mastered the technology: educational activities for preschoolers, educational activities for junior pupils, educational activities for student youth, future teachers: ecological excursions, social events, scientific and educational workshop "Ecological knowledge as a basis of vital competencies", scientific and methodical seminar "Ecological education for sustainable development" are being held for the purpose of developing ecological competence of schoolchildren for the ecological thinking and the ability of future teachers to form ecological competence of schoolchildren. Scientific researches of the laboratory are also used to improve the quality of life of the inhabitants of our city.

Key words: *new Ukrainian school, competence, ecological competence, methodical preparation of future teacher of elementary school, student scientific laboratory "Ecological education for sustainable development".*

Стаття надійшла до редакції 16.03.2018 р.